

Fejér Tamás

Orbaiszék a 16. századi erdélyi Királyi Könyvekben

Dolgozatunkban részint a fejedelemségkori Erdély történetének egyik alapvető fontosságú forráscsoportját, a Királyi Könyveket (Libri Regii), részint a 16. századi – pontosabban a János Zsigmond és Báthory Zsigmond fejedelmek korabeli – Liber Regiusokban fellelhető, Orbaiszékre vonatkozó bejegyzések magyar nyelvű kivonatait ismertetjük. A függelékben közölt regesztákhoz mintegy bevezetésül néhány jogtörténeti, hadtörténeti stb. vonatkozású rövid megjegyzést is fűztünk, amelyek esetenként közérthetőbbé teszik a szövegeket.

A fejedelemségkori Királyi Könyvek nem ismeretlenek a kutatás előtt, de rendszeres és módszeres feldolgozásuk csak a közelmúltban indult meg.¹ Különösen a 19. század végi, illetőleg a következő század eleji történetkutatás mutatott nagyobb érdeklődést e forráscsoport iránt, és ennek megfelelően a korabeli szakfolyóiratok erdélyi vonatkozású értekezéseiben meglehetősen gyakran találunk utalásokat a Királyi Könyvekre. Ritkábban ugyan, de teljes szövegű közlésekkel is találkozunk az akkor igen elterjedt ún. oklevélkalászatokban. Messzemenően kiemelkedik ezen esetleges oklevélközlések közül Vass Miklós munkája, melyben rövid, csak a bejegyzés típusára, keletezésére és a kedvezményezett nevére utaló magyar nyelvű kivonatok formájában tette közzé a gyulafehérvári káptalan, valamint a kolozsmonostori konvent levéltárában őrzött Királyi Könyvek székely vonatkozású bejegyzéseit,² valamint a *Székely Oklevéltár* (különösen a II. és V. kötet), melyben a szerkesztők több másolatot teljes szövegében, de az előbbiekhöz hasonló kivonatok is közöltek.

Az erdélyi fejedelmek Királyi Könyveinek (Libri Regii) az elnevezése is utal arra, hogy ezek az uralkodók kancelláriáján vezetett másolati könyvek a budai királyi udvarban az Anjouk által a 14. század első felében meghonosított gyakorlatot folytatták.³ Bár a török korban vazallus országként önálló államiságot élvező

¹ GYULAI 2005.; FEJÉR – RÁCZ – SZÁSZ 2003.; Uők: 2005.

² VASS 1900.

³ Az elpusztult középkori magyarországi Királyi Könyvekre lásd HAJNIK 1879.; MAJLÁTH 1879. 781–782.; SZABÓ 1906. 86.; SZENTPÉTERY 1930. 91–92., 181–183.; Uő: 1933. 489–490.; LAKOS 2006. 11–12.

Erdély élén nem koronázott királyok, hanem választott fejedelmek álltak, ezeket a másolati könyveket a történeti hagyomány, de a forrástudomány is Liber Regiusoknak nevezi, közelebbi megnevezését pedig minden egyes kötet az illető fejedelem nevééről kapta. Az adatok tanúsága szerint olykor Vajdai Könyveknek (Liber Vaivodalis) is nevezték. Ezekbe a kancellária alkalmazottai a fejedelem nevében kiállított jelentősebb – azaz örökérvényű, gyökeres jogokat (ius radicale), kiváltságokat biztosító, a fejedelmek kegyelmi ténykedésével kapcsolatos – okleveleket másoltak be, tehát tisztségek, méltóságok, nemesség vagy birtokok adományozását, kiváltságokat, mentességeket, céhek és társadalmi szervezetek szabályzatait, elvi jelentőségű döntéseket, de igen nagy számban megtalálhatók ezek mellett a végrendeletek és legkülönbözőbb magánokiratok (ingatlan adásvétele, cseréje, ajándékozása, zálogosítása, gyámság) érvényességéhez szükséges fejedelmi jóváhagyások, valamint akad néhány olyan is, amelyek jogi ügyekkel kapcsolatosak (pl. megkegyelmezés), illetőleg a kancellária hiteleshelyi működésére vonatkoznak (pl. bevallások, tiltakozások) stb. Minthogy az elpusztult középkori magyar Királyi Könyvekhez hasonlóan az erdélyieknek is teljes hitelességet és bizonyítási erőt tulajdonítottak, peres ügyekben a bíróság előtt döntő erővel bírtak, elveszett oklevelek esetén pedig a másolat alapján a felek kérésére hiteles átiratot állítottak ki. Az adatok azt mutatják, hogy a kancellár feladatköréhez tartozott a felek által igényelt bejegyzés kikeresése, szóról szóra való átirása és megpecsételése.

Az bizonyos, hogy a Királyi Könyvek nem tartalmazzák a fejedelmi kancellárián, pontosabban ennek a nagyobb kancelláriának (cancellaria maior) nevezett ügyosztályán kiállított összes oklevelet, de a válogatás szempontjait nem ismerjük. Feltehetően nem is voltak pontosan meghatározott ismérvei annak, hogy a tartalmuk szerint bevezetendő oklevelek közül melyik került be, illetve melyik maradt ki.⁴ A bejegyzéseket meglehetősen laza időrendben, nagyobbrészt teljes szövegükben vezették be, és ezek az esetek többségében az eredetiekkel csaknem teljesen egyenértékű szöveget őriztek meg. Emellett akadnak olyanok is, amelyekből csak a szokásos oklevélformulák hiányoznak, egyébként részletesen visszaadják a bejegyzés tartalmát. Gyakoribbak viszont a pár soros olyan szükségzavú, rövid kivonatok, amelyek az előbbinél is summásabb formában csak a tárgyra és a szereplő személyekre tartalmaznak utalást. Ezek vélhetően a megbízatásokkal túlterhelt fejedelmi kancellária egyszerűsített ügyvitelének, hacsak nem az egyes íródeákok mulasztásának

⁴ Boldisár Kálmán számításai szerint Bocskai István fejedelem Liber Regiusának bejegyzései közül mintegy 50 címeradományra vonatkozik, holott 1605. év végétől 1606 karácsonyáig még legalább fél-száz olyan armálisról tud, melyeket az említett kötet nem tartalmaz. Ezek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a kancellárián kiállított okleveleknek a Liber Regiusokba való bevezetése az ügyvitel során nem volt szabály. Vö. BOLDISÁR 1907. 119–120.

eredményei. Az bizonyos, hogy ezekből a bővebb, de különösen a néhány soros kivonatos bejegyzésekből több olyan adat hiányzik, amit az oklevél végleges szövege magába foglalt, de történeti forrásként ezek is felhasználhatók. Néhány kivételével valamennyi másolat élén címszerűen írt rövid regeszta tájékoztat a szöveg lényege felől, ezek ugyanis megkönnyítették a bejegyzések utóbbi kikeresését. Ezek a címek részint egykorúak, részint – a jobb kezelhetőség érdekében – valószínűleg az indexkészítők által eszközölt bejegyzések.

A bemásolás feltételeit nem ismerjük, még a magyarországi Királyi Könyvek esetében is csak a 18. századból maradt meg ilyen szabályzat, amely szerint a bejegyzésekért bizonyos taksát kellett fizetni a kedvezményezettnek. Az erdélyiek esetében előkerült azonban egy olyan adat, mely fényt vet a kancelláriának a Királyi Könyvekkel kapcsolatos ügyvitelére is: eszerint úgy tűnik, hogy csak azokat az okleveleket vezették be, amelyek esetében az oklevelet elnyerő fél igényelte a regisztrálást, illetőleg kifizette az ezért járó díjat.

A Liber Regiusok bejegyzései általában latin nyelvűek, de a fejedelmi megerősítések során keletkezett átiratok között szép számmal akadnak magyar és ritkábban német nyelven írt magánokiratok, céhszabályzatok is.

A Királyi Könyvek vezetése a kancellária feladatköréhez tartozott, de jelenlegi szűkös ismereteink nem teszik lehetővé annak pontos megállapítását, hogy ténylegesen kik végezték ezt a munkát. Míg a káptalani jegyzőkönyveket többnyire egy levélkereső vezette, addig az egyes Királyi Könyvekben minden kétséget kizáróan több kézírás meglehetősen gyakran és rendszertelenül váltogatja egymást. A kézírások gyakorisága arról tanúskodik, hogy nemcsak a secretariusok, akik munkaköréhez tartozhatott a regisztrálás végzése, hanem a kancelláriai íródeákok is másoltak be szöveget a Királyi Könyvekbe.

A Gyulafehérvári káptalannak a Magyar Országos Levéltárban (MOL) őrzött részében ma 27 eredeti és három kötet fényképmásolat (ez utóbbi Báthory Zsigmondnak Bécsben őrzött 1601–1602. évi kötetének fényképei) található, amelyekhez további két eredeti kötet csatlakozik a Kolozsmonostori konventnek ugyancsak a MOL-ban őrzött hiteleshelyi levéltárából. Összesen tehát 30 kötet Királyi Könyvvel számolhat a történetkutatás, de számuk eredetileg jóval magasabb lehetett, hiszen a felsoroltak mellett tudomásunk van más kötetekről is.

A legkorábbi megmaradt kötet János Zsigmondnak az 1569–1570. évi Liber Regiusa.⁵ Az eredeti kézírathoz azonban 6 levélen János Zsigmondnak egy másik, az 1560-as évek elején vezetett Királyi Könyvének a töredéke csatlakozik, amely 1560. június 5. – október 26-a közötti időszakból 8 bejegyzést tartalmaz. Báthory

⁵ MOL, F. 15:6 (1569–1570) jelzet alatt.

István korából egy kötet sem maradt ránk, Báthory Kristóf korából egy csonka kötet,⁶ Báthory Zsigmond korából pedig négy kötet Liber Regius⁷ maradt meg. Az is biztos, hogy a 16. századi kötetek száma eredetileg jóval több lehetett, ugyanis adatokkal rendelkezünk I. János (Szapolyai János) királynak két, Izabellának, János Zsigmondnak még egy-egy, minden bizonnyal elpusztult kötetéről. De ezen túlmenően tudjuk azt, hogy pl. Báthory Zsigmond korában kétévenként kezdtek újabb kötetet, így uralkodása ideje alatt nem négy, hanem – a válságos időszak ellenére is – legkevesebb nyolc-tíz kötetet kellett, hogy vezessenek. A Királyi Könyvekre vonatkozóan a 16. század mérlege azt mutatja tehát, hogy a Báthoryak több kötetnyi Liber Regiust örökölhettek a Szapolyai háztól, de ezek, valamint a Báthoryak korában vezetett kötetek jelentős része elpusztult feltehetően akkor, amikor Báthory Zsigmond első lemondásakor (1598) elégette a fejedelmi levéltár nagy részét, vagy ama fosztogatások és pusztítások során, amelyek a fejedelmi székelyet Mihály vajda idején (1600–1601), illetőleg 1658-ban a török–tatar csapatok részéről érte.

A Királyi Könyvekhez az idők folyamán különböző mutatók is készültek, amelyek hiánytalanul megtalálhatók a gyulafehérvári káptalan és a kolozsmonostori konvent MOL-ban őrzött anyagában.

A Liber Regiusok történeti forrásértékét elsősorban a bennük fellelhető irattípusoknak a változatossága, a fejedelemségkori társadalom életének csaknem minden területére kiterjedő adatgazdagsága adja. Említettem, hogy a Liber Regiusokba nem csak a nagyobb kancellária kiadványai kerültek bemásolásra, hanem más oklevéladó intézmények és magánszemélyek oklevelei is átiratok formájában. A fejedelmi megerősítések során tehát számos középkori okirat is bekerült a Királyi Könyvekbe, közöttük pedig több olyan található, melyek szövegét csak ezek a másolati könyvek őrizték meg a kutatás számára. De ezen túlmenően több száz olyan oklevélmásolatot tartalmaznak, melyek eredetije elpusztult a 16–17. század folyamán az Erdélyt sújtó hadjáratok során, és ezért a Liber Regiusokat a két ország hatáskörű hiteleshely jegyzőkönyveivel együtt a fejedelemségkori történetkutatás egyedülálló, alapvető forrásaiként tarthatjuk számon. E forráscsoport tartalmának sokszínűsége széles körű hasznosítását teszi lehetővé, de mindenekelőtt a

---

⁶ MOL, F. 1:1 (1580–1581), másolata is van F. 1:2 jelzet alatt.

⁷ MOL, F. 1:3 (1582–1585); F. 1:4 (1587–1589); F. 15:11 (1590–1591); F. 1:32, 33, 34 (1601–1602).

hely- és népiségtörténeti,⁸ archontológiai,⁹ genealógiai,¹⁰ hivaltörténeti,¹¹ továbbá a jogtörténeti, had- és politikatörténeti, valamint egyház- és művészettörténeti kutatásoknak elsődleges forrásai. Adataik felhasználása más vonatkozásokban is jó kutatási eredményekhez vezethetnek: segítségével ugyanis nagy vonalakban egy évszázadon át követhetők a fejedelmi adománypolitika mellett Erdély területi változásai is, az újonnan megszerzett területeken ugyanis a fejedelmek hatalmuk híveik megjutalmazásával igyekeztek megszilárdítani. Az eredeti latin szövegek tanulmányozása pedig lehetővé teszi a 16–17. századi latin írás történetének vizsgálatát, de ugyanakkor érdekes kutatásokat lehet folytatni azzal kapcsolatban, hogy melyek a fejedelmi kancellária okleveles gyakorlatának a magyar királyi, valamint a vajdai kancelláriától örökölt elemei, illetve melyek a már kialakult fejedelemségi kancelláriai oklevélkiadás sajátos ismertetőjegyei.

A már említett 16. századi Királyi Könyvekben meglehetősen kevés, összesen 32 orbaiszéki vonatkozású bejegyzést találtunk.¹² Ezek magyar nyelvű kivonatait – a bejegyzések típusai szerint – négy egységre tagolva a függelékben közöljük, az egyes csoportokat pedig néhány soros „bevezetővel” láttuk el, amelyek a forrásszövegekben való jobb tájékozódást hivatottak elősegíteni. Következésképpen nem értelmezni kívánjuk a forrásokat, s főként nem kimerítő jellegű történelmi vagy fogalmi háttérrel biztosítani megértésükhöz.

1. Lófősitések. A lófősitő levelek teszik ki a bejegyzések több mint felét. Ismeretes a székelység katonai szervezete, illetve a fejedelmek törekvései, hogy, főként a 16. század második felének különösen zavaros időszakában, a székelység körében

⁸ A Mályusz Elemér által elindított, de már több évtizede abbahagyott település- és népiségtörténeti vizsgálódások folytatása elengedhetetlen feltétele az erdélyi magyarság és a más nemzetiségek közötti sok százados együttélés alapvető kérdéseinek tisztázásához.

⁹ A fejedelemségi archontológia elkészítését ugyanis a jövő talán egyik legfontosabb feladatának kell tartanunk, a Királyi Könyvek pedig, más korabeli forrással kiegészítve, egy szilárd kiindulópontot nyújthatnának a későbbi kutatásokhoz.

¹⁰ A 16–17. századi családtörténeti kutatások forrásbázisának kibővülésével a korábbinál alaposabb betekintést nyernénk a fejedelemségi Erdély birtokviszonyaiba, az egyes családok birtoklástörténetébe.

¹¹ A fejedelmi kormányzat központi szerveinek kutatásához különösen a kancellária működésével és személyzetével kapcsolatosan hoz újabb adatokat.

¹² János Zsigmond 1569–1570. évi Liber regiusában két, Báthory Zsigmond négy kötetében pedig 30 bejegyzést találtunk, Báthory Kristóf csonka kötete viszont nem tartalmaz egyetlen orbaiszéki vonatkozású másolatot sem. Itt jegyezzük meg, hogy kizárólagosan azokat a szövegeket vettük fel a függelékbe, amelyek csaknem teljes egészükben orbaiszéki településekre vonatkoznak, a szórványos adatokat tehát nem vettük figyelembe.

egyre népesebb katonai bázist teremtsenek lófői és gyalogpuskás kiváltságok adományozásával.¹³ A lófővé emelés tulajdonképpen egyfajta nemesség is, azonban feltehetően jellegű, akárcsak pl. a fogarasi bojároké: a jutalmazott ugyanis köteles volt jó lóval, szablyával, sisakkal, páncéllal, pajzsával, kopjával és egyéb hadi eszközzel illően felszerelve a fejedelem parancsára hadiszolgálatot teljesíteni. A fejedelem egyidejűleg a kedvezményezett házáat minden adó és szolgálat terhe, vetéseit, majorságát és mezőgazdaságát pedig a tized, kilenced és kepe fizetése alól örökre mentesítette.

2. Gyalogpuskás kiváltságok. Az 1562. évi székely lázadás után a fejedelmi székely jobbágyságok közül már János Zsigmond egyeseket gyalogkatonaként hadi szolgálatra rendelt, akiket egyenruhájukról vörös darabontoknak, fegyverzetükről puskásgyalogoknak neveztek. A Báthoryak idején a puskásgyalogok száma egyre inkább növekedett, a darabontság tehát – minthogy a fejedelmi hatalomnak állandóan szüksége volt ingyen katonáskodó haderőre – fokozatosan új székely katonai renddé fejlődött. A gyalogpuskás kiváltságot többnyire hadi érdemekért nyerték külön pixidariusi oklevéllel. A gyalogpuskás szintén köteles volt jó karddal, puskával és egyéb hadi eszközzel illően felszerelve katonai szolgálatot teljesíteni, továbbá házáat és egyéb örökségeit is mentesítették, de ez a kivételezés nem örökre szólt, hanem csak arra az időre, míg a kedvezményezett a fejedelem és utódai hűségén maradt, illetve a kijelölt szolgálatait teljesítette.

3. Adományok. Nem kívánunk e helyen belebonyolódni a székely jog nagyon is szövevényes rendszerébe,¹⁴ csak annyit említünk meg, hogy a 16. század második felére, de főként az 1562. évi székely lázadás leverése után a fejedelemségnek a középkori hagyományokat folytató jogrendszere kiterjedt a Székelyföldre is. A székely jogban ugyanis korábban nem érvényesült az adományrendszer, tehát nem háramlott a birtok sem magszakadás, sem hűtlenség esetén a királyra; másként szólva e területen 1562-ig nem volt *ius regium*. A központi hatalom azonban igyekezett a Székelyföldre is kiterjeszteni a jószágvesztést hűtlenség esetén, és ez néha sikerült is. Az 1562. évi lázadást követően a fejedelem a székely kérdés rendezéséhez fogott, melynek értelmében hűtlenség esetén a székelyek is elvesztették fejüket és minden jószágukat, akárcsak a vármegyei nemesek, ezzel együtt pedig az uralkodó adományozási joga is bevonult a Székelyföldre. Következésképpen a fejedelem 1562 után rendszeresen adományozott székely birtokokat főembereknek és lófőknek. A harmadik rend pedig, a közszékelység elvesztette addigi szabadságait, minthogy az eladományozott birtokkal az ott lakó közszékelyek is az adományos uraság alá kerültek. Mindezek következményeként új birtokviszonyok alakultak

¹³ A székely hadszervezetre lásd pl. EGYED 1979. 47–58.

¹⁴ A meglehetősen gazdag székely jogtörténeti irodalomból e helyen csupán Bónis György kiváló munkájára (BÓNIS 1942.) utalunk.

ki Székelyföldön, és új, részben nem székely földbirtokos nemesek kerültek be a székelyek közé.

Ezekben az adománylevelekben a fejedelmek már teljesen a magyar, jobban mondva a vármegyei adományrendszer elvei szerint bánnak az orbaiszéki birtokokkal is. Az adományok kiegészítője néhány esetben a királyi jog (pl. 1., 10. sz.), melyet János Zsigmond előtt nem ismert a Székelyföld. Az adományok többsége pedig nova donatio (pl. 1., 2., 4. sz.), azaz új adomány. Ismeretes, a fejedelem új adományt olyan jószágokra adott, amelyek már eddig is az adományos, illetve elődei békés birtokában voltak, de okleveleinek elvesztése, elpusztulása, vagy éppenséggel a tisztázatlan joghelyzet miatt a fiscalis kereset veszélyének voltak kitéve. A királyi jog hozzáadásának pedig – Bónis György szerint – az volt a jelentősége, hogy az „előd személyére alapított, esetleg nem bizonyítható jogcím (magszakadás, hűtlenség) helyett a régebben bekövetkezett háramlás bizonyítására adott módot az adományosnak.”¹⁵ A 11. számú adomány nem csupán azért tarthat számot érdeklődésre, mert a zabolai Basa családdal kapcsolatos, hanem főként amiatt, hogy némi fényt vet a székely társadalomban az 1562. évi rendezés után végbement változásokra, nevezetesen a székelyföldi jobbágság súlyos helyzetére: néhány jobbágy ugyanis csalással kívánt a szintén nem könnyű helyzetű, de mégiscsak kiváltságolt gyalogpuskás rendbe bejutni.

4. Adásvételi szerződés. Az egyetlen adásvételről szóló magyar nyelvű bejegyzést fogott bírák állították ki. A bejegyzés magyar nyelvűsége kapcsán jegyezzük meg, hogy, bár a magyar nyelvű írásbeliség Erdélyben később alakult ki, mint Magyarországon, mégis egy sajátos fejlődési utat futott be. Istványi Géza az erdélyi magyar nyelvű írásbeliség kezdeteit vizsgálva¹⁶ megállapította, hogy legkorábban – Magyarországgal való közvetlen kapcsolata révén – Erdély északnyugati része kapcsolódik be az anyanyelvű írásbeliségbe, s ott is marad az anyaországi gyakorlathoz leginkább hasonló az írásbeliség. Ez a hasonlóság azonban kelet felé kezd tompulni, és egyre inkább előtűnik az erdélyi magyar nyelvű írásbeliség jellemző sajátossága: „a missilisek és a jelentéktelen, ideiglenes jellegű magánjogügyleteket tartalmazó oklevelek mennyisége aránylag kevesebb itt a fontos, örökérvényűnek szánt magáneredetű oklevelekéhez viszonyítva, mint a Király-hágón túl. Sőt a magyar nyelvű hivatalos iratok száma is jóval több, mint a királyi területeken.”¹⁷ Ennek magyarázatát Istványi az erdélyi írásbeliség erős világi jellegében látja: a katolikus püspökség megszűnik, az írásbeliség irányítását kiragadták az egyház, illetve az egyháziak kezéből, a hiteleshelyeket szekularizálták, élükre világi személyeket állítottak, de ezek amúgy sem tudták már ellátni az egyre növekvő írásbeli igényeket.

¹⁵ BÓNIS 1947. 21.

¹⁶ ISTVÁNYI 1934. 64–89.

¹⁷ Uo. 68.

Így fejlődött ki az egyházi írásbeliség latin nyelvű hagyományaitól mentes világi írásbeliség. Ebben pedig, egyebek mellett, jelentős szerepe volt a fogott bírának. A fogott bírák intézménye már a középkorban is elterjedt volt: a központi részekről messze lakó emberek gyakran fordultak a vidékükön, településükön élő tekintélyesebb férfiakhoz birtokviszályok, határkiigazítások elintézése érdekében. Kezdetben az ilyen fogott bírói ítéleteket valamelyik hiteleshely foglalta írásba bevalló oklevél alakjában. Azonban a hiteleshelyek működésének hiánya, illetve összeszűkülése következtében egyre gyakoribbá vált, hogy a fogott bírák maguk adtak ki oklevelet ítéleteikről. Ezeknek a nyelve pedig mindinkább a magyar lett. Később a fogott bírák már nem csupán ítéleteleveleket adtak ki, hanem hozzájuk fordultak mindenféle bevállalással is, amelyekről korábban a hiteleshelyek adtak ki okleveleket. Főként Székelyföldön, amelytől mind a gyulafehérvári káptalan, mind a kolozsmonostori konvent távol esett, lépten-nyomon fogott bírák adtak ki bizonyáglevelet az előttük tett bevállalásokról: birtokeladásról, cseréről, egyezségről stb.

Megfigyelhető, hogy a szerződést az érdekelt fél megerősítette a fejedelemmel is (2. sz.). A szó szoros értelmében nem is megerősítésről, hanem fejedelmi jóváhagyásról kell beszélnünk, mellyel a fejedelem mintegy ellenőrizte, hogy az illető birtok adásvétele esetleg nem sérti-e a fiscus jogait.

Függelék¹⁸

1. LÓFŐSÍTÉS

1. 1570. július 17. (in Alba Iulia, XVII. Iulii) Szolgálati jutalmául a Pawa-n (Orbay sz) lakó Ferencz Balázst (a) utódaival együtt lófősíti a jó lóval, szablyával, sisakkal, páncéllal, pajzsral, kopjával és egyéb harci eszközzel jól felszerelve teljesítendő katonai szolgálat feltétele mellett.

2. 1584. május 5. (Albae Iuliae, V. Maii) Pava-n (Orbai sz) lakó Nagyvaina Andrást (n) újra a lófők közé emeli.
Kivonatos bejegyzés.

3. 1601. szeptember 11. (in Brasso, XI. Septembris) Hűséges szolgálatai jutalmaként Kovazna-i Vaina Gáspárt (n, a), akit már korábban a szabadosok közé soroltak, utódaival együtt

---

¹⁸ A függelékben közzétett kivonatok korábban már megjelentek *Az erdélyi fejedelmek Királyi Könyvei* című, fentebb idézett (1. jegyzet) kiadvány I/1. és I/3. részében, ahol keltezésük alapján könnyen vizsgálhatóak.

újra [!] lófősíti a jó lóval, szablyával, sisakkal, páncéllal, pajzzsal, kopjával és egyéb hadi eszközzel illően felszerelve teljesítendő katonai szolgálat feltétele mellett. Ezenfelül Kovazna-n (Orbai sz) – idősebb Vaina János (n, a) lófő és ifjabb Vaina [János?] szabados házai szomszédságában – lévő házát minden adó és szolgálat, vetéseit, majorságát és mezőgazdaságát pedig a tized, kilenced és kepe fizetése alól arra az időre mentesíti, míg a fejedelem és utódai hűségén marad, és a kijelölt szolgálatokat teljesíti. Ezek foganatosítására utasítja az illetékeseket.

4. 1601. szeptember 11. (in Brasso, XI. Septembris) Szolgálati jutalmaként Baratos-i Lenart Györgyöt (n, a), akit már korábban az Orbai szék gyalogpuskásai közé soroltak, utódaival együtt újra [?] lófősíti a jó lóval, szablyával, sisakkal, páncéllal, pajzzsal, kopjával és egyéb hadi eszközzel illően felszerelve teljesítendő katonai szolgálat feltétele mellett. Egyidejűleg Baratos-on (Orbai sz) – Lenart Pál és Lenart István (a) fejedelmi gyalogpuskások házai szomszédságában – fekvő házát minden adó, tized, kilenced, kepe és szolgálat terhétől örökre mentesíti. Ezek foganatosítására utasítja az illetékeseket.

5. 1601. szeptember 14. (in Brasso, XIV. Septembris) Szolgálati jutalmaként Kovazna-i Vaina Jánost (n, a), akit már korábban Orbay szék szabadosai közé soroltak, utódaival együtt újra [?] lófősíti a jó lóval, szablyával, sisakkal, páncéllal, pajzzsal, kopjával és egyéb hadi eszközzel illően felszerelve teljesítendő katonai szolgálat feltétele mellett. Ezenfelül Kovazna-n (Orbai sz) – Vaina András (n, a) és Vaina György (pr) házai szomszédságában – lévő házát minden adó, tized, kilenced, kepe és szolgálat terhétől örökre mentesíti. Ezek foganatosítására utasítja az illetékeseket.

6. 1601. szeptember 29. (in Brasso, XXIX. Septembris) Hűséges szolgálataiért Kovazna-i ifjabb Vaina János (n, a) fejedelmi szabadost utódaival együtt lófősíti a jó lóval, szablyával, sisakkal, páncéllal, pajzzsal, kopjával és egyéb hadi eszközzel illően felszerelve teljesítendő katonai szolgálat feltétele mellett. Ezenfelül Kovazna-n (Orbai sz) – Vaina Gáspár lófő és ifjabb Vaina András szabados (n, a) házai szomszédságában – lévő házát minden adó, tized, kilenced, kepe és szolgálat terhe alól örökre mentesíti. Ezek foganatosítására utasítja az illetékeseket.

7. 1601. szeptember 29. (in Brasso, XXIX. Septembris) Hűséges szolgálatai jutalmául Kovazna-i Vaina György (n, a) fejedelmi szabadost utódaival együtt lófősíti a jó lóval, szablyával, sisakkal, páncéllal, pajzzsal, kopjával és egyéb hadi eszközzel illően felszerelve teljesítendő katonai szolgálat feltétele mellett. Egyidejűleg Kovazna-n (Orbai sz) – idősebb Vaina János és idősebb Vaina András (n, a) házai szomszédságában – lévő házát minden adó, szolgálat, tized, kilenced és kepe fizetésétől örökre mentesíti. Elrendeli az illetékeseknek a fentiek érvényesítését.

8. 1601. szeptember 30. (in Brasso, die ultima Septembris) Hűséges szolgálataiért Baratos-i Tanczos Bálint (n, a) fejedelmi szabadost utódaival együtt lófősíti a jó lóval, szablyával, sisakkal, páncéllal, pajzsral, kopjával és egyéb hadi eszközzel illően felszerelve teljesítendő katonai szolgálat feltétele mellett. Ezenfelül Baratos-on (Orbai sz) – egyfelől János deák lőfő háza, másfelől előbb néhai Tanczos Mátyás (a), most pedig Papolcz-i Mikes Benedek (e, n) pusztatelke (deserti) szomszédságában – lévő házát minden adó, tized, kilenced, kepe és szolgálat terhe alól örökre mentesíti. Ezek foganatosítására utasítja az illetékeseket.

9. 1601. október 1. (in Brasso, I. Octobris) Szolgálatai jutalmaként Baratos-i Cziekze/Czyekze Jakab (n, a) fejedelmi szabadost utódaival együtt lófősíti a jó lóval, szablyával, sisakkal, páncéllal, pajzsral, kopjával és egyéb hadi eszközzel illően felszerelve teljesítendő katonai szolgálat feltétele mellett. Ezenfelül Baratos-on (Orbai sz) – János deák és Tot Pál lófők (n, a) házai szomszédságában – lévő házát minden adó, tized, kilenced, kepe és szolgálat terhétől örökre szólóan mentesíti. Ezek foganatosítására utasítja az illetékeseket.

10. 1601. október 1. (in Brasso, I. Octobris) Hűséges szolgálataiért Pake-i Albert István (n, a) fejedelmi szabadost utódaival együtt lófősíti a jó lóval, szablyával, sisakkal, páncéllal, pajzsral, kopjával és egyéb hadi eszközzel illően felszerelve teljesítendő katonai szolgálat feltétele mellett. Egyidejűleg Pake-n (Orbai sz) lévő házát, melynek szomszédjai Kovacz Márton és Bogio Péter (a) fejedelmi szabadosok házai, minden adó, tized, kilenced, kepe és szolgálat terhe alól örökre mentesíti. Elrendeli az illetékeseknek a fentiek érvényesítését.

11. 1601. november 9. (ex castris nostris ad castellum Maros Uivar positis, IX. Novembris) Szolgálatai jutalmául Hilipp/Hylip-i Gal Jánost (n, a), a fejedelem bizonyos székely szabadosainak hadnagyát (ductoris certorum Siculorum nostrorum libertinorum) a szabadosok közül kiemelve utódaival együtt lófősíti a jó lóval, szablyával, páncéllal, pajzsral, kopjával és egyéb hadi eszközzel illően felszerelve teljesítendő katonai szolgálat feltétele mellett. Ezenfelül Hilip-en (Orbai sz) lévő – Dienes János és Bartok Balázs (a) fejedelmi szabadosok házaival szomszédos – házát minden adó, tized, kilenced, kepe és szolgálat terhétől örökre szólóan mentesíti. Elrendeli az illetékeseknek a fentiek érvényesítését.

12. 1602. március 1. (Coronae, I. Martii) Szolgálatai jutalmaként Zabola-i Pal Miklos Gergelyt (n, a), általa testvéreit (fr. c): Jánost és Mihályt, akik korábban szabadosok voltak, a gyalogpuskások [!] soraiból kiemelve lófősíti, Zabola-n (Orbai sz) – Georgyffy Gáspár (a) és Forgacz Tamás (a) szabadosok házai szomszédságában – lévő házát pedig minden adó, tized, kilenced, kepe és szolgálat terhe alól örökre szólóan mentesíti. Kivonatos bejegyzés.

13. 1602. március 28. (Coronae, XXVIII. Martii) Szolgálati jutalmául Pawa/Pava-i Gal György (n, a) szabadost lófősíti, Pava-n (Orbai sz) levő – Gal János (a) és Gal András (a) házaival szomszédos – házát pedig minden adó, tized, kilenced, kepe és szolgálat terhétől örökre szólóan mentesíti.

Kivonatos bejegyzés.

14. 1602. március 29. (Coronae, XXIX. Martii) Hűséges szolgálataiért Zabola-i Illiesy Gáspár (n, a) szabadost lófősíti, [Zabola-n] (Orbai sz) – Illiesy István (n) és Chyomos Mihály (n) házai szomszédságában – levő házát pedig minden adó, tized, kilenced, kepe és szolgálat terhe alól örökre mentesíti.

Kivonatos bejegyzés.

15. 1602. június 23. (in Deva, XXIII. Iunii) Szolgálati jutalmául Zabola-i idősebb Zabo István (n) szabadost lófősíti, egyidejűleg Zabola-n (Orbay sz) levő házát, melynek szomszédjai Kabas György (a) és Zabo Gergely (a) székely szabadosok házai, minden adó és szolgálat, illetve a tized, kilenced és kepe terhe alól örökre mentesíti.

Kivonatos bejegyzés.

16. 1602. június 23. (in Dewa, XXIII. Iunii) Szolgálati jutalmaként Pake-i Lorinch Balázs (n, a) székely gyalogpuskást lófősíti, továbbá Pake-n (Orbay sz) – Albert Tamás (a) szabados és Sandor Mihály (a) lófő házai szomszédságában – lévő házát minden adó és szolgálat, illetve a tized, kilenced és kepe terhétől örökre mentesíti.

Kivonatos bejegyzés.

2. GYALOGPUSKÁS-KIVÁLTSÁG

1. 1591. július 8.] (Albae Iuliae, anno et die eodem) Barathos-i Lenart Pált [Orbay szék gyalogpuskásai közé sorolja], ugyanakkor Barathos-on (Orbay sz) Lenart György (pr) és Bachy Márton (pr) házai szomszédságában levő házát minden teher alól mentesíti.

Kivonatos bejegyzés.

2. 1601. szeptember 18. (in Brasso, XVIII. Septembris) Részint mivel az ország védelmére a lovasság mellett gyalogságra is szükség van, részint szolgálatai jutalmául a már korábban az Orbai szék szabadosai közé sorolt Baratos-i Tanczos Mátét, a fejedelmi udvar gyalogpuskását újra [!] a gyalogpuskások közé emeli a jó karddal, puskával és egyéb hadi eszközzel illően felszerelve teljesítendő katonai szolgálat feltétele mellett. Egyidejűleg Baratos-on (Orbai sz) – Tanczos Miklós és Jaco Máté (a) házai szomszédságában – lévő házát minden adó és szolgálat terhe, vetéseit, majorságát és mezőgazdaságát pedig a tized, kilenced és kepe

fizetése alól arra az időre mentesíti, míg a fejedelem és utódai hűségén marad, illetve a kijelölt szolgálatokat teljesíti. Ezek foganatosítására utasítja az illetékeseket.

3. ADOMÁNY

1. 1570. július 18. (in Alba Iulia, XVIII. Iulii) Szolgálati jutalmául Pawa-i Ferencz Balázsnak (n, a), valamint utódainak és örököseinek új adományként örökjogon adja haszonvételeivel, tartozékaival és az ottani királyi joggal együtt ama Pawa-i (Orbay sz) részjóságát és székely örökségét, amelyet már ősei is birtokoltak.

2. [1578. július 5. előtt] Somlío-i Bathori Kristóf vajda szolgálati jutalmául Chyoma Miklósnak (n, a), valamint utódainak és örököseinek új adományként örökjogon adja haszonvételeikkel és tartozékaikkal együtt azokat a Gelencze, Zabola, Haraly (Orbay sz) és Salfalwa nevű (Kizdy sz) birtokokban levő részjóságokat és székely örökségeket, amelyeket már elődei is zavartalanul birtokoltak.

Említés Báthory Kristóf 1578. július 5-i oklevelében.

3. 1583. június 7. (Albae Iuliae, VII. Iunii) István lengyel király, Erdély fejedelme különböző háborúiban, majd a neki teljesített szolgálataik jutalmául Karany Ádám (a) és Zekely György (a) vajdai gyalogpuskásoknak, valamint utódaiknak és örököseiknek haszonvételeivel és tartozékaival együtt örökjogon adományoz Gelencze-n (Orbay sz) egy jobbágytelket, melyen Warga Bálint (a) lakik.

4. 1583. november 8. (in Coloswar, VIII. Novembris) Hűséges szolgálataiért Hoggia-i/Hoggiay Lukácsnak (e, a), feleségének: Szeórchiey/Zeorchiei Annának (n), valamint utódaiknak és örököseiknek új adományként örökjogon adja haszonvételeikkel és tartozékaikkal együtt nevezett Anna Kowazna-i és Keoreós-i (Orbai sz) részjóságait, amelyeket eddig is birtokoltak, de az azokra vonatkozó okleveleik elvesztek.

5. 1584. január 22. (Albae Iuliae, XXII. Ianuarii) Szolgálati jutalmául Papolcz-i Mykes Mihálynak (e, a) és feleségének: Zagon-i néhai Lazlo Péter (n, a) leányának: Annának, valamint utódaiknak és örököseiknek új adományként örökjogon adja haszonvételeikkel és tartozékaikkal együtt az említett Mihály Papolcz, Zagon, Pake, Keoreos birtokbeli részjóságait, Papolcz-i nemesi udvarházát, az Egresmezeo nevű (Orbay sz) földet, illetve a Marthonfalwa, Maxa, Bitá nevű (Kyzdi sz) birtokokban levő székely örökségeit, továbbá a nevezett Anna Zagon, Papolcz, Baratos, Zabola, Theolek birtokbeli részjóságait, Zagon-i nemesi udvarházát, úgyszintén Kowazna-n és Borczfalwa-n (Orbay sz) levő székely örökségeit. Ezeket már elődei is zavartalanul birtokolták, és a kedvezményezettek is a kezükben tartják, csak oklevelekkel nem rendelkeznek róluk.

6. 1584. április 1. (Albae Iuliae, I. Aprilis) Hűséges szolgálatai jutalmául Papolcza-i Mykes Mihálynak (e, a), valamint utódainak és örököseinek adományozza örökjogon haszonvételeikkel és tartozékaikkal együtt azt a Zagon-i (Orbay sz) lófői udvarházat és más székely örökségeket, melyek Zagon-i néhai Simon János (n, a) magvaszakadtával szálltak a kincstárra.

7. 1584. április 30. (Albae Iuliae, ultima die Aprilis) Zagon-i Mykes György (e, a) szolgálatai jutalmaként neki, feleségének: Kowazna-i néhai Zeorchey/Zeorchey Bálint (e, a) leányának: Ilonának, valamint utódaiknak és örökösöknek új adományként örökjogon adja haszonvételeikkel és tartozékaikkal együtt a nevezett Mykes György Zagon-i nemesi udvarházát és itteni, illetve Papolcz-i, Keoreos-i és Pake-i részjóságait, Eokreosmezeo birtokban levő más székely örökségeit, továbbá az említett Ilona Kowazna, Barathos, Zeorchie és Imehyffalwa (Orbay sz) birtokbeli részjóságait, úgyszintén Kowazna-i nemesi udvarházát. E jóságokat már elődek is zavartalanul birtokolták, és a kedvezményezettek is a kezükben tartják, de a reájuk vonatkozó okleveleik elvesztek.

8. 1584. május 29. (Albae Iuliae, XXIX. Maii) Hűséges szolgálatai jutalmaként Baratos-i Tott/Thooth Pálnak (pr, a), valamint utódainak és örököseinek adományozza örökjogon haszonvételeivel és tartozékaival együtt azt a Kowazna-n (Orbay sz) – Deak Kelemen háza és Wen Balázs telke szomszédságában – levő telket (fundum), amely Theorek Kelemen (pr, a) magszakadásával szállt a kincstárra. Egyidejűleg Tott Pált utódaival együtt Orbay szék gyalogpuskásai közé sorolja, továbbá említett házát[!] és annak tartozékait minden adó és szolgálat terhétől, vetéseit és mezőgazdaságát pedig a tized, illetve kilenced fizetése alól örökre mentesíti a karddal és puskával jól felszerelve teljesítendő katonai szolgálat feltétele mellett. Elrendeli Pernezzy István Warhegy-i várkapitánynak, Orbay szék királybírájának, valamint a többi illetékesnek a felmentés érvényesítését.

9. 1588. augusztus 10. (in Alba Iulia, X. Augusti) Gelence-i néhai Chyoma Miklós (n, a) fiai: György és Domokos iránti kegyéből új adományként örökjogon nekik, valamint utódaiknak és örökösöknek adja haszonvételeivel és tartozékaival együtt azt a Gelence-n (Orbay sz) levő jobbágytelküket, melyen Varga Bálint (pr) lakik, és melyet megszerzése óta már apjuk zavartalanul birtokolt, illetve ők is a kezükben tartanak, de az arra vonatkozó okleveleik elvesztek.

10. 1591. március 20. (in Alba Iulia, XX. Martii) Fejedelmi elődeinek majd neki teljesített szolgálatai jutalmául Zagon/Zagony-i Mykes Györgynek (e, a), valamint utódainak és örökösöknek új adományként örökjogon adja haszonvételeikkel, tartozékaikkal és a bennük levő királyi joggal együtt a Zagony, Papolcz, Keóreós, Kowazna és Pake birtokbeli részjóságait, Zagon-i nemesi udvarházát és székely örökségeit: Ladocz mezőnek a Nagyalmas nevű, Rozko mezőnek a Fenyerpataka elnevezésű helyén, illetve Eokeormezeye-n (Orbay sz) levő

irtványföldjeit és kaszálóit, melyeket már elődei is zavartalanul birtokoltak, de a reájuk vonatkozó oklevelei elvesztek.

11. 1591. július 15. (Albae Iuliae, XV. Iulii) Szolgálati jutalmaként Zabola-i Bassa Tamásnak (e), valamint utódainak és örököseinek adományozza örökjogon a Zabola-n (Orbay sz) lakó Pal Janos István, Jakabfy Tamás, Chazar János, Pal Miklos Gergely, Mattyas Miklós, Máté és Bálint, Haraly Bálint, Antal Janos István, Demes Péter és István, Kuppan Boldizsár, Kereztes János és Finna Márton nevű jobbágyokat és fiaikat házaikkal, telkeikkel, illetve egyéb haszonvételeikkel és tartozékaikkal együtt. E jobbágyok azzal az ürüggyel, hogy ők a vajda gyalogpuskásai közé tartoznak, kivonták magukat a jobbágyi kötelék alól, azonban a vajdai biztosok vizsgálata alapján – miszerint e kiváltsággal ők eddig jogtalanul éltek – visszahelyezte őket korábbi jobbágyi állapotukba.

Lapszélén megcsonkult jegyzet: [Haec] donatio [ex iussu illustris]simi principis correcta est.

12. 1602. március 28. (in Corona, XXVIII. Martii) Szolgálati jutalmaként Zekely Vasarhely-i Gal másként Zekely Mihálynak (e), valamint utódainak és örököseinek új adományként örökjogon adja haszonvételeikkel és tartozékaikkal együtt Pava-n (Orbai sz) – Márton deák (n) és Tharczy Miklós (a) házai szomszédságában – levő házát, továbbá Gal András (a) és Gal Mihály (a), illetve Gal Péter (a) és Gal Tamás (a) házaival szomszédos két pusztá telkét, melyeket már elődei is birtokoltak, de róluk szóló oklevelei elvesztek.

4. ADÁSVÉTEL:

1. 1590. szeptember 17. (Varhegyini, Zent Mathe apostol napia eleot valo chyeoteorteokeon) Rethy Losonczy András, Varhegy várának udvarbírája, valamint Gal Gergely és Zabo Miklós Dalnak-i (Kyzdy sz) lakosok bizonyítják, hogy vitézlő Lezfalwy Bodor Pál [néhai István] lengyel király által neki, illetve atyafiának: vitézlő Lezfalwy Bodor Balázsnak a Kerestely Márton, Thot Zakariás és Josa György által lakott, illetve feleségeikkel, gyermekeikkel és a telkekhez tartozó örökségekkel együtt Telek-en (Orbay sz) adományozott három jobbágytelekből a maga részét 200 Ft-ért örökre eladta említett Bodor Balázsnak és fiainak. Ái Báthory Zsigmond 1591. május 7-i oklevelében (alábbi kivonat), amely szerint papírra írt, pátens alakú, magyar nyelvű eredetijét a fogott bírák zöld viaszba nyomott pecsétjeikkel erősítették meg.

2. 1591. május 7. (in Alba Iulia, VII. Maii) Lezfalwa-i Bodor Balázsnak (n, a) kérésére jóváhagyólag átírja a Varhegy-i vár udvarbírája: Reth-i Losonczy András, illetve Dalnok-i Gal Gergely és Zabo Miklós (n) 1590. szeptember 17-én kelt oklevelét Bodor Pál (n, a) Thelek-i (Orbay sz) részjóságának megvásárlásáról.

Irodalom

BOLDISÁR Kálmán

1907 Bocskay hadi népe. *Turul*, 25. 119–120.

BÓNIS György

1942 *Magyar jog – székely jog*. Kolozsvár.

1947 *Jacobinus János erdélyi kancellár formuláskönyve (1602)*. Bevezetéssel és jegyzetekkel közléteszi Bónis György és Valentiny Antal, Kolozsvár.

EGYED Ákos

1979 A székely hadkötelezettség és hadszervezet, különös tekintettel a XVI. századra. In: Benkő Samu – Demény Lajos – Vekov Károly (szerk.): *Székely felkelés 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei*. Bukarest, 47–58.

FEJÉR Tamás – RÁCZ Etelka – SZÁSZ Anikó (mutatókkal és jegyz. regesztákban közléteszi)

2003 Az erdélyi fejedelmek Királyi Könyvei. I. 1569–1602. I/1. János Zsigmond Királyi Könyve 1569–1570.; I/2. Báthory Kristóf Királyi Könyve 1580–1581. *Erdélyi Történelmi Adatok*, VII. 1–2. Kolozsvár.

2005 I/3. Báthory Zsigmond Királyi Könyvei 1582–1602. *Erdélyi Történelmi Adatok*, VII. 3. Kolozsvár.

GYULAI Éva (szerk.)

2005 *Az erdélyi fejedelmek oklevelei (1560–1689)*. Erdélyi Királyi Könyvek DVD. Miskolci Egyetem BTK – Arcanum, Budapest.

HAJNIK Imre

1879 A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok korszakából. *Értekezések a történelmi tudományok köréből*, VIII. 3. Budapest.

ISTVÁNYI Géza

1934 *A magyar nyelvű írásbeliség kialakulása*. Budapest, 64–89.

LAKOS János

2006 *A Magyar Országos Levéltár története*. Budapest, 11–12.

MAJLÁTH Béla

1879 Adatok a királyi könyvek történetéhez. *Századok*, 13. 781–782.

SZABÓ Dezső

1906 Adalékok a királyi könyvek történetéhez. *Turul*, 24. 86.

SZENTPÉTERY Imre

1930 *Magyar Oklevéltan. A magyar történettudomány kézikönyve*. II/3. Budap., 91–92., 181–183.

1933 A kancelláriai jegyzetek Anjoukori okleveles gyakorlatunkban. *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése 80. fordulójának ünnepére*. Budapest, 489–490.

VASS Miklós

1900 A királyi könyvek székely oklevelei. I–IX. közlemény. *Erdélyi Múzeum*, 17.